

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 1, p. 241-260, January 2013

**GAZETECİLİK EĞİTİMİNE KURAMSAL BİR YAKLAŞIM:
GAZETECİNİN TOPLUM MÜHENDİSLİĞİ İLE İLİŞKİSİNİ
KURGULAMADA GÖRSEL OKURYAZARLIK VE
ELEŞTİRELLİĞİN ÖNEMİ**

*A THEORETICAL APPROACH TO JOURNALIST EDUCATION:
THE IMPOTANCE OF VISUAL LITERACY AND BEING CRITICAL ABOUT
CONSTRUCTION THE RELATION OF THE JOURNALIST WITH SOCIAL
ENGINEERING*

Dr. Hasbi ASLAN

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-İş Eğitimi
Anabilim Dalı*

Abstract

To overview the role about social engineering of journalist who is always valued and discussed its effect on potential of transformation and social exchange, by constructing the meaning in the society, to claim that they provide circulation can be implied in more polemical way as far as can be seen. However, constructing the meaning of transformation of journalism comprehension that be able to pay attention to all kinds of knowledge relating to man in terms of formation, reading it, announcing it and in this context dealing with visual literacy and being critical in terms of the role of social engineering can be seen as an important need. In this essay, social engineering that predcits the claim about social engineering of journalist who designs the society by the way mentally

design in written and visual platforms. In such a period that we take interaction with complex constructions in which are converted another production and consumption shape with meaningful constructions of the truth; the expected things that are hoped by the todays journalist who is in that position of post modern translator of scientific artistic social and current events; are a positive function of the social reflection shapes of the truth. Not for losing the mental truth in the production culture practical that are formed by the media,by considering that it is needed to effort for discovering the qualities that undertake as socially, the creativity contribution which a journalist formed on the cultural,mental,social and political order in the society is examined and also in this study; for a journalist it is considered that the problematic of contribution that is based on social truth and in deal with this truth ,reproduction and transmission of mentally constructions. That a journalist is a an important dynamic of social truth and mental platforms that journalist produced are considered important by the target mass are accepted as an important factor in terms of fixing our prevision.

Key Words: Journalism, visual literacy, criticism, social engineering

Öz

Toplumsal değişim ve dönüşüm potansiyelindeki etkisinin her daim tartışıldığı ve önemsendiği gazetecinin toplum mühendisliğine dair rolünü gözden geçirmek ve toplum içinde anlamı inşa edip dolaşımını sağladığını iddia etmek, görüldüğünden daha tartışmalı bir ifadeye bulunmak olabilir. Ancak insana ilişkin bütün bilgi türleriyle ilgilenebilen gazetecilik anlayışının dönüşümünde anlamı inşa etme, onu okuma, yayma ve toplum mühendisliği rolü açısından 'görsel okuryazarlık' ve 'eleştirelliği' bu eksende ele almak, önemli bir gereklilik olarak görülebilir. Yazılı ve görsel platformlarda zihinsel tasarım yoluyla toplumu tasarlayan gazetecinin toplum mühendisliği iddiasını öngören bu makalede toplum mühendisliği; görsel okuryazarlık ve eleştirelilik yoluyla gazetecilik anlayışında yeni bir yapılandırmanın mümkün olabileceği öngörüsü anlamında kullanılmıştır. Gerçekliğin anlamsal yapılandırmalarla başka bir üretim ve tüketim biçimine sokulduğu karmaşık yapılanmalarla etkileşimde olduğumuz bir dönemde bilimsel, sanatsal, sosyal ve güncel olayların postmodern tercümanı durumundaki günümüz gazetecisinden beklenenler bir anlamda gerçekliğin toplumsal yansıma biçimleriyle doğru orantılıdır. Medyanın oluşturduğu tüketim kültürü pratikleri içinde zihinsel gerçekliğin kaybolması için değil aksine gerçekliğin toplumsal olarak yüklendiği nitelikleri ortaya çıkarmak için çabalaması gerektiği dikkate alınarak; bu çalışmada gazetecinin, toplumsal gerçeklik ve buna ilişkin zihinsel yapılandırmaların yeniden üretimine ve iletimine olan katkı sorunsalı üzerinde durulmuş, gazetecinin toplum içinde sosyal, siyasal, zihinsel ve kültürel düzenin oluşturulmasına olan tasarımsal katkısı incelenmiştir. Gazetecinin, toplumsal gerçekliğin önemli bir dinamiği olması ve ürettiği zihinsel platformların kitleler tarafından önemsenmesi, öngörümüzün sabitlenmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik, görsel okuryazarlık, eleştirelilik, toplum mühendisliği.

GİRİŞ

Bu makalenin temel amacı, kuramsal açıdan bakılınca verimli olacağı öngörüsüne dayanan bir yöntemin olanaklarını denemek, gazetecinin ürettiği her türlü anlatıyı yalnız genel çizgileriyle değil, bireysel ve özgün nitelikleriyle de kavrayabilecek ölçüde kullanışlı bir yaklaşıma ulaştırarak toplum mühendisliği rolü için öngörülen yapısını görsel okuryazarlık ve eleştirel yaklaşım metodu ekseninde kurgulamaktır. Gazetecinin ürettiği zihinsel tasarımları birer toplum mühendisliği projeleri olarak görmenin kuramsal temellerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, bunun görsel okuryazarlık ve eleştirelilikle mümkün olabileceğini hedeflemektedir.

Yaşam biçimlerine etki ederek toplumsal dönüşümü tasarlayan meslek gruplarının içinde gösterebileceğimiz gazeteciliği, toplum içindeki anlamın ve düşüncenin üretimine ve yayılmasına olanak tanıyan bir meslek olarak tanımlamak, gazeteciyi ve yetiştirme olanaklarını yeniden gözden geçirmek için çağdaş bir gerekçe sayılabilir. Gazeteci ve medya dünyanın gelişmelerini ve toplumsal dönüşümlerini takip eden ve bunlarla karşı karşıya olan ve sürekli değişen dünyaya hizmet eder. Modern dünyanın oluşmasında ve demokrasinin korunmasında gazeteciye önemli görevler düşmektedir. Gazeteci ve ortaya koyduğu platform olarak medyanın 20. yüzyıla damgasını vuran ulusal savaşlar ile kültürel ve politik savaşlarda oynadığı rolü toplum mühendisliği bakımından önemsemek ve incelemek gerekir. Çünkü sosyal iletişimin gerekli unsurlarından birisi olarak gazeteci, zamanın olaylarına doğrudan müdahale edebilmekte ve böylece toplum mühendisliğinde son derece stratejik bir rol üstlenebilmektedir. Gazetecinin bu rolünde, bireyin tüm yaşamsal alanları kültürel ve siyasal müdahale alanı olarak oldukça önemlidir.

Karmaşık toplumsal bir kurum olarak gazeteci ve dolayısıyla medya, farklı düzenlemeler ve boyutlarda da olsa insan bilincini, kimliğini, hislerini, düşüncelerini tasarlamada yaşamsal bir araç konumundadır. Gözümüze ve kulağımıza hitap edebilen araçlarla kendisini hayatımızın bir parçası olmaya adanmış olan gazeteci ve medyanın çözümlenmeye ihtiyacı vardır. Bu çözümlenmeyi hem gazetecinin mesleki yeterliliği ve ahlâkı hem de onun ürünü olan medyanın tüketimi açısından ele almak daha doğru olacaktır.

Özellikle gerilimin yükseldiği anlarda toplum, ihtiyacını hissettiği en doğru bilgiyi gazetecinin oluşturduğu eleştirel ortamlardan elde etmektedir. Godkin,

1920'lerde Amerikalı filozof Walter Lippmann ve John Dewey'nin, demokratik toplumlarda gazetecilerin hayati rol oynadığına ilişkin bir tartışma başlattıklarını hatırlatır (2011: 109). Gazetecinin toplum içindeki rolü üzerine ilişkin bu tartışma günümüze kadar devam eden bir süreçtir. Anlaşıldığı üzere gazetecinin niteliği demokrasi ve sosyal iletişimin tasarımı boyutundaki rolü ve tutumu uzun zamandır süregelen bir tartışma konusudur. Bu tartışmayı gazetecinin toplum mühendisliğine ilişkin rolü açısından da değerlendirmek gerekir. Dewey ve Lippmann'a göre, gazetecinin iktidarı ve bütün toplumu etkileyebilecek kararları söz konusudur (Godkin, 2011: 109). Dewey ve Lippmann bu değerlendirmeleriyle gazetecilik eğitiminin standartlarını yükseltmektedirler. Bu nedenle gazetecinin toplumda oynaması gereken rol çok açıktır ve bu rolün içinde okuryazarlığın, görsel okuryazarlığın ve eleştirelliğin önemini özellikle vurgulamak gerekmektedir.

Yeni teknolojiler, kültürel ortamlar ve pedagojik gelişmelerin gazeteciliğin toplumsal olduğu kadar zamanın akademik nitelikli bir meslek olmasını pekiştirdiği söylenebilir. Bir tüketim unsuru olarak haberin oluşması için gerekli olan kurgu ve düşünce temelde gazetecinin mesleki yeterliği ve ahlâkı ile son derece ilişkilidir. Bilgi nesnesi olarak haberi oluşturan düşünceyi inşa etme, bir anlamda sanatı inşa etmenin temel anlayışından farklı değildir. Gazeteciliğin gereği bir haberi oluşturan unsurların ve onun en önemli dinamiği olan fotoğrafı veya görüntüyü ve sonuç olarak bütünü birlikte düşünmemizi sağlayan kurguyu ve tasarım felsefesini gerektiren nedenlerle bir sanatsal üretimin inşa anlayışları temelde örtüşebilir. Bu örtüşmenin temelinde okuma, düşünce üretimi ve yeniden inşa etme yetisi ön plandadır. Haberin iktidar, ticari ve psikolojik olarak yarattığı güç, haberi üretenlerin de bu ekseninde bir mesleğin mensubu olmalarını direktmeye çalışmaktadır. Oysa bugünün gazetecisini bilgileri, olayları, görüntüleri yeniden üreten ve tasarlayabilen bir sanatçıya dönüşmüş durumda olduğunu görmek önemli bir saptamadır. Bilgiye, eğitime ve eğlenceye yönelik olarak üretilen bir haber, görsel ve yazılı olmak üzere belirli tekniklerle aktarılır ki, bu bazen yeniden canlandırmaya dayalı bir senaryo, grafik tasarım, illüstrasyon gibi farklı tekniklerle yansıtılabilir. Böylelikle bir haber toplumsal olarak yeniden inşa edilmiş olur. Bir bilginin bu şekilde aktarımı, -tıpkı sanatçı ve izleyici arasındaki ilişki gibi- aktaran ve aktarılanı dikey bir iletişim ilişkisi içinde konumlandırır. Bu durumda gazeteci ürettiği haberle toplumu istediği şekilde tasarlayabilen bir gücün sahibi olabilmekle birlikte, kurgu üreten ve rol yapan bir sanatçı durumuna gelebilmektedir. Gazetecinin toplumu tasarlaması böylece ürettiği platformlarla mümkün olabilmektedir. Bu platformları toplumsal dönüşüm ve gelişmelerde gazetecinin oynadığı rol açısından düşünmek gerekir. Çoğu kez gerçekliği yansıtmaya iddiasını terk edebilen gazeteci, aksine gerçekliği kendisi üretir ve kurgular hale gelebilmektedir. Toplum adına gazeteci tarafından tasarlanan veya kurgulanan gerçekliğin yeniden inşa sürecinin dikkatle incelenmesi konumuz açısından önemlidir.

Kamuoyunu yönlendiren sosyal bir güç olarak sürekli büyüyen görsel ve yazılı medya ve onu yönetmek üzere yetişen gazeteciler günümüzde büyük bir

ikileme karşı karşıyadır. Bugünün gazetecisi bilgi yerine içeriği boş, sansasyon, reklam ve ticarete bulanmış, kurgulanmış bir gazeteciliğin mi? yoksa gerçekliği hedef alan buna göre kurgulanmış bir gazetecilik mesleğinin ilkelerine göre mi hareket edeceğinin bilincine varmalı, dünyada olup bitenleri eleştirel bir şekilde okuyabilecek ve aktarabilecek donanımına sahip olmalıdır. Gazetecilik anlayışının dezenformasyon çağında genç kuşak gazetecilerin nasıl yetiştirileceği konusu oldukça önemlidir. Dolayısıyla, olayları ve olguları okuma, görsel duyarlılık eğitimi, eleştirel yaklaşım ve düşünömsellik bir gazeteci adayı için son derece önemli görölebilecek gerektirmeler olarak dikkati çekmektedir.

Gazetecinin mesleki ve ahlâki yeterliği için gerekli gördüğümüz bu öngörü, gazeteciliğin toplum mühendisliği için öngörülen kurumlardan birisi olmasından kaynaklanmaktadır. Gazetecinin toplum mühendisliğindeki rolünü incelerken, bazen bu rolün bilgi vermenin, almanın, eğlendirmenin ve kitlelere hangi yöne gitmeleri gerektiğini ve neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söylemenin ötesine geçip suçlara ve ölümlere de yol açabildiği görülür. “Medya, endüstrileşmiş veya bu süreci yaşayan toplumların hemen hepsinde mevcut hükümet, sermaye ve elit kesimlerin ilişkileri temelinde çalışıp ‘yalanları’ gerçeğe dönüştürebilmekte, duyulması istenmeyen seslere kulaklarımızı, görülmesi istenmeyen çirkinliklere gözlerimizi kapayabilmektedir” (Can, 2005: 88). Böylece düşünceyi tasarlamaya çalışan gazeteci, kitlelerin hatalı kararlar almasına neden olabilmektedir. Gazetecinin ve onun ürünü olan medya ile her zaman maruz kaldığımız bu manipölasyonlar, aslında demokrasiyi de tehdit etmektedir. Demokrasi fikri, bilinçli ve bilgili insanların iyi niyetli fikirlerini birbirleriyle paylaşmaları esasına dayanırken, kitleler büyük ölçüde hangi konuların düşünmeye değer olduğunu ve bu konularda ne düşünmemiz gerektiği konusunda görsel ve yazılı basında gazetecilerin görüşlerine ve yönlendirmesine eğilim küçömsenmeyecek boyutlardadır. Bu dinlemeleri gerçekleştirirken de kitleler neredeyse her zaman yanlış seçimler yapıp, somut konularla duyguları arasında bocalamaktadır. Gazeteci belirli sermaye ve güç odaklarına kitleleri pazarlarken suça da teşvik edebiliyor. Örneğin ‘küçük çocukların kendi yaşitlarına saldırmaları’, ‘okul katliamları’ ve ‘milliyetçilik adına yapılan toplu katliam’ haberleri medyanın kopya suçlar veya cinayetlerdeki rolünü ortaya koymaktadır. Buna benzer duygusal haberlerin zararlı olarak belirtebileceğimiz yanı, medyanın abartılan suçlara benzer suçların işlenmesini teşvik etmesidir. Sonuç olarak bir tek gazetecinin dahi sosyal patlamalara yol açan zihinsel tasarımları üretebilmesi, bu mesleğin çalışanlarının ne denli dikkatli olması gerektiğini gösteren unsurlar olarak dikkati çekmektedir.

Hatalı bilim, hatalı eğitim, kusurlu istatistikler, eksik bilgiler insan hayatında olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bunun için gazeteciye düşen görev doğru bilgiyi yanlıştan ayırmaya yardımcı olmak ve bunun bilincine ve yeteneğine sahip olmaktır.

Kuşku uyandıran gazetecilik ve kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesinin sonuçları sosyo-kültürel açıdan her zaman felakete sebep olmuştur. Medyadaki, mit tasarlayan gazetecilerin sebep oldukları sonuçlar ise, sadece maddi kaybımıza ve güvenimize değil, aynı zamanda sağlığınıza ve yaşamlarımıza yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Kitleyi iktidara, büyük şirketlere ve hizmet ettiği kuruma pazarlayabilen ve bunu aynı zamanda kendisi için kullanabilen gazeteci günümüz insanının dikkatini cezbedebilecek sosyal ve kültürel platformları tasarlayabilme ve bunu istediği şekilde yönetebilme gücüne sahip bir toplum mühendisi konumundadır.

Gazetecinin Toplum Mühendisliği Rolü ve Okuryazar Olma Durumu

Gazetecinin toplumsal süreçlerin gereğini, toplumsal sorunları ve bunların çözüm yollarını eleştirel, gerçekçi, araştırmacı, çözümlemeci ve gelecekçi metotlarla ortaya koyarak bir bakıma toplum mühendisliği görevini yerine getirmeye çalıştığı görülür.

Gazeteciye toplum mühendisliğine ilişkin rol biçiminin politik, kültürel ve pedagojik birçok toplumsal gerektirmesi mümkündür. Bunun için Dewey, gazeteciliği demokrasi çağının önemli bir mesleği olarak görür (Godkin, 2011: 129). Toplum için üretme, kurgulama, aktarma ve yönlendirmeyi çeşitli şekillerde yerine getiren gazeteci, tasarladığı bilginin veya imgenin tüketimini sağlayarak kitlelerin düşünceye ve tüketime yönelik tercihlerinde söz sahibidir. Gazetecinin ortaya koyduğu zihinsel tasarım platformları ile tüketiciler başka toplumların, kültürlerin hayat standartları, yaşam biçimleri, davranış kalıpları, sosyal ve siyasal sorunları ve tüketim kültürleri hakkındaki bilgi sahibi olmaktadır. “Medya, farklı düzenlemeler ve boyutlarda da olsa insan bilincini, kimliğini, hislerini, düşüncelerini biçimlendirmede hayati bir araçtır” (Can, 2005: 48). Geçmişte olduğu gibi günümüzde de gazetecinin kendisi ve eseri medyanın insan ihtiyaçlarına yönelik faaliyetleri tartışmasız onu, yeri doldurulamayacak ölçüde bir toplum mühendisi durumuna getirmiştir. Bunun içindir ki; “Medyanın siyasal, kültürel ve iktisadi işlevleri, günümüzde en çok tartışılan konuların içinde ön sıralarda yer alır” (Talu, 2000: 7). Bu tartışmalar sürerken bile gazeteci çoğu zaman demokratik süreçlerin göz ardı ettiği boşlukları kendi ölçülerine göre doldurabilmektedir. Şenyapılı, modern gazetecilik konusundaki incelemesinde Lord Francis-Williams’tan şu sözleri aktarır:

“Sen fotoğrafları çek, ben ihtilâli çıkartırım. Amerika’nın ünlü gazete kralı William Randolp Hearst, foto muhabirini, İspanyollara karşı ayaklanan Kübalıların fotoğraflarını çekmek üzere Küba’ya göndermiş, foto muhabirinin Küba’da böyle bir ihtilal olmadığını bildirmesi üzerine Hearst de bu telgraftan sonra gazetelerinde yayınladığı uydurma havadisleriyle yalanlarla, işkence ve zulüm haberleriyle 1898 yılı Nisan

ayında bu savaşı çıkartmayı başarmıştı. Amerika, İspanya'ya savaş ilan edince gazetesinin satışı 1 milyon'a yükseldi. Ara sıra yaptığı ikinci baskıların satışı ise 1.5 milyon'u buluyordu" (1981: 68).

Toplumsal açıdan incelendiğinde basın tarihinde bu tür örnekler oldukça çoktur. Aynı incelemeyi günümüz açısından değerlendirdiğimizde, bilgi ve iletişim teknolojileri ile gazeteci toplum mühendisliğine dair rolünde yazılı, sözlü ve görsel medya ile hiçbir zaman diliminde olmadığı kadar güçlü ve söz sahibi durumundadır. Hatta gazeteci bu hususta hâkimiyetini kullanan yegâne güç konumundadır. Ulusal çıkarlar, şirket çıkarları, kişisel çıkarlar, mesleki çıkarlar vs. Gazeteci bütün bunlar için çalışabilir ancak, gazetecinin çalıştığı kurumun, inançlarını, ülkesinin değerlerini yüceltmeye yönelik tasarımları incelendiğinde çok farklı örneklerle karşılaşılabilir. "Örneğin II. Körfez Savaşı'yla birlikte Türkçe'deki karşılığı 'iliştirilmiş-ilişik' olan 'embedded gazetecilik' –yani askeri birliklerle birlikte hareket eden anlamında- yeni bir gazetecilik kavramı ortaya çıkmıştı" (Can, 2005: 112). Her ülkede benzer örneklere rastlamak mümkündür. Hatırlanacağı gibi ülkemizde de özellikle '28 Şubat Postmodern Darbesi'nden sonra, birçok gazetecinin –askerin kendilerine yazmaları için gönderdiği metinleri yayınladıkları için- 'andıççı medya' olarak anıldıklarına ek olarak mesleğin ilkelerini ve ahlâkını zedelediklerine aşınayız.

Bütün bunlara rağmen gazetecilik tarihinde hiçbir çıkarı gözetmeyen objektif çözümlenmeleriyle ve okumaları ile tarihe adını yazdıran gazeteciler de yok değildir. Bunun için ABD'nin I. ve II. Körfez Savaşı sırasındaki savaş stratejisinin tamamen kurmaca olduğunu okuyan ve yaptığı açıklamalar nedeniyle kendi ülkesi tarafından vatan haini dahi ilan edilen ve işinden olan CNN muhabiri gazeteci Peter Arnett'e özel bir yer ayırmalıdır (Bkz. Can, 2005: 92-94). Bağdat'tan göndermiş olduğu tarafsız ve objektif okumaları ve yorumları ile bütün dünya'nın bu savaşı başka bir şekilde okumasını sağlayan Arnett'in vermiş olduğu gazetecilik dersini unutmamak gerekir. Ne anlatmak istediğini yeterince anlatan bir gazeteci ve haberi ile bunu başaramayan bir gazeteci ve eseri arasındaki fark, ancak algısal biçime karşı eleştirel tepkileri bastırılmamış, eleştirelliği ve okuryazarlığı geliştirilmiş bireyler tarafından görülebilir. Gazetecinin okumaları sonucunda ortaya koyacağı çalışmalarla bireyler arasındaki bu bilincin gelişmesine katkıda bulunması mümkündür. Bir gazetede yer alan her haber ve zihinsel tasarım, çeşitli unsurların bir araya getirilip yeniden üretimin sağlandığı, farklı bir okumanın sonucudur. O halde her haber fonksiyonel düşünmenin ve okumanın bir ürünü olmaktadır.

Görsel okuryazarlık

İmgenin merkeze alındığı bir yaşamsal süreçte görsel iletişimin ve görsel kültürün egemenliği düşünmemiz gereken önemli bir gerçekliktir. Görmeye dayalı iletişim kültürü, yazılı ve sözlü iletişim kültürünün çoktan önüne geçmiş durumdadır. "Visual Communication - Images With Messages" (2006) adlı kitabının önsözünde Paul Martin Lester, okuma kültürünün 'izlemeye' dayalı kültürün oldukça gerisinde kaldığından söz eder. Endüstriyel çağın teknolojik ve kültürel birikimiyle beslenen bir görünüm sergileyen görsel kültür ve görsel iletişimin etkili olanakları çağımızın iletişim dili ve kültürü olarak öne çıkar.

Kavramı ilk kullanan John L. Debes görsel okuryazarlığı birçok alanda bilgi, teori ve teknolojinin birlikte akışı ile içi içe olan bir kavram olarak ele almıştır (1968: 963). Görsel okuryazarlığın kavramsal olarak ele alınışına yönelik ilk çalışmalarda diğer teorisyenler arasında Claris Williams, Colin Murray Turbanye, Rudolf Arnheim ve Robert McKim görülmektedir. Fransecky-Debes, Uluslararası Görsel Okuryazarlık Derneğinin (International Visual Literacy Association-IVLA) ortaya koyduğu tanımda görsel okuryazarlığın; "bireyin görme esnasında sahip olduğu ve diğer duyuşsal deneyimleri ile geliştirilen görme yeteneklerinin bütünü" (1972: 7) şeklinde ele alındığını belirtir. Bleed'in de vurguladığı gibi, bir tanımlama yeteneği olan görsel okuryazarlık kavramsal olarak, mesajları yorumlama ve görsel mesajlar üretebilme süreci (2005: 5) olarak ifade edilmektedir.

Görme yeteneklerinin gelişmesi bireyin sosyal ve akademik hayatında önemli bir fonksiyondur. "Böylece bireyler görsel yollarla öğrenebilen kişiler olarak görsel aktiviteleri, objeleri ve sembolleri doğal ve yapay olarak tanımlayabilme olanağına sahip olurlar" (Fransecky-Debes, 1972: 7). Bu yeterliklere sahip olan kişinin görsel hareketleri ayırt etme ve yorumlama becerileri gelişmiştir. Bu yeterliklerin yaratıcı bir şekilde kullanılması ise bireye daha etkili bir iletişim ortamı sunmaktadır. Fransecky ve Debes, görsel okuryazarlığın üç temel yeteneğini şöyle izah etmektedirler:

- Görsel sembollerin ve yapısının okunması ve yorumlanması,
- Görsel iletilerin yazılması ve kompozisyonu,
- Görsel iletişimi gerçekleştirmenin değerlendirilmesi (1972: 14).

Teknolojik etkenlerin katkısı ile birlikte bilgi kullanımının ve paylaşımının büyük ölçüde imgesel olması görsel iletişim ve görsel okuryazarlık çalışmalarının kuramsal temellerinden birini oluşturur. "İmgeleri anlama ve kullanma yeteneği olan görsel okuryazarlık imgeler üzerine düşünme, öğrenme ve açıklama süreçlerini kapsar" (Braden-Hortin, 1982: 41). Bu tanıma göre bireyin görsel imgeler ile yaptığı zihinsel işlemlerdeki becerilerini geliştirmesi de mümkündür. Buna göre görsel unsurlar iletişimin daha etkili olmasına etki etmektedir. Görsel okuryazarlığın imgeye dayalı bir formasyonun gerekliliğinden kaynaklandığına yönelik eleştirilere katılan bir diğer isim de Paul Messaris'tir. Messaris görsel okuryazarlığın, "imgelere eleştirel bakışı öngördüğünü" (1994: 166) aynı zamanda "imgenin hem üretim süreci, hem de

tam aksi imgenin yorumlanma sürecinin birlikte incelenerek anlamlandırma deneyimine ulaşılması gerektiğinden” (1994: 180) söz ederken Kellner’e göre, “görsel okuryazarlık, imgeleri üretildikleri ekonomik-politik bağlam içinde değerlendirmeyi ve temsilleri politik anlamlarıyla bir arada düşünmeyi içermenin yanında, metin ve izleyici alımlamasını dert edinen çok perspektifli yaklaşımlar geliştirmeyi gerektirir” (2010: 7).

Günlük yaşantılarımız tanımlanması ve anlamlandırılması gereken pek çok görsel bilgilerle çevrelenmiştir. Görüntülerin ve metinlerin şifrelerini çözümleyebilmek ve ayrıntılarını belirleyebilmek birçok disiplini gerektirmektedir. Görsel bir tasarım diğer iletişim nesnelere oranla çok daha etkili ve pek çok karmaşık durumu en yalın bir şekilde ifade etme bütünselliğine sahiptir. “Görseller, bilginin bilişsel karmaşıklığını azaltmanın uygun bir yoludur. Bunun için bir görsel binlerce kelime değerindedir” (Lohr, 2008: 5). Bu anlamda görsel okuryazarlığı gelişmiş bir kimse, çevresinde karşılaştığı, görünen eylemlerin, objelerin, sembollerin doğal ya da yapay her şeyin ayırımına varabilmekte ve onları yorumlayabilmektedir Görsel okuryazarlık birbirinden çok farklı disiplinleri kapsayabilen bir kavram olarak müfredatlara geniş bir uygulama alanı sunmaktadır. Bamford, bahsedilen disiplinleri: Görsel Sanatlar, Sanat Tarihi, Estetik, Dilbilim, Okuryazarlık, Felsefe, Psikoloji, Algı Fizyolojisi, Sosyoloji, Kültürel Çalışmalar, Medya Çalışmaları, Öğretim Tasarımı, Göstergebilim, İletişim Çalışmaları ve Eğitim Teknolojileri şeklinde sıralamaktadır (2003: 2).

Eğitsel ve iletişimsel amaçları incelendiğinde, normal okuma eylem ve süreçlerinin aksine görsel okuryazarlık, bilgi ve görüntülerin bellekte oluşturduklarını sosyal ve kültürel bağlamda irdeleme, kalıcılığını ve ilişkili bağlamlar arasındaki etkileşimi serimleme bakımından önemlidir. Anthony Pennings’e göre görsel okuryazarlık, görülebilenlerle ne görüldüğüyle, görülenlerin nasıl yorumlanacağıyla ilgilenen bir çalışma alanı ortaya koymaktadır (2003: 122). Bilimsel çalışmalar görsel okuryazarlığın çağımız modern eğitim programlarının önemli bir ögesi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla görsel kültürün hâkim olduğu günümüz bilgi toplumunda görsel değerlerle sunulan bilginin okunabilmesi ve yorumlanabilmesi için görsel okuryazarlığın önemsenmesi gerekir. Görsel okuryazarlığın daha iyi anlaşılabilmesi için geleneksel okuryazarlıkla karşılaştırılmalıdır. Parsa, bu karşılaştırmanın fiziksel, sosyal, ekonomik ve üretim becerileri kapsamında değerlendirildiğinde aşağıdaki verilere ulaşıldığını belirtir(2008: 2):

	Okuryazarlık	Görsel Okuryazarlık
İletişim	Endüstriyel Kapitalizm	Sayısal İletişim
Ekonomik Çağ	Yazma, Kağıda aktarım	Bilgi çağı / Tek kutuplu kapitalist düzen
Fiziksel Araçlar	Kitap, dergi, gazete	Bilgisayar, görsel/ışitsel KİA, sayısal ortamlar
İçerik Düzenleme	Okuma	Okuma + multimedya kullanma + arama + bilgiye ulaşma
Üretici Beceriler	Yazma	Sayısal yazma + yaratma + multimedya kullanma + yayınlama
Ayrım	Fikir işçisi x beden işçisi Cahil x aydın ayrımı	Bireyler arasında sayısal uçurum

Okuryazarlık ile Görsel Okuryazarlığın karşılaştırılması.

Bu tablo incelendiğinde klasik okuryazarlıktaki okuma ve yazma olgusunun karşılığında, görsel okuryazarlıkta yaratma ve yorumlamanın belirgin bir ayrım olarak ortaya çıktığı görülür. Bu anlamda görsel okuryazarlıkta yorum ve yaratımın, yazılı metinlerin okuryazarlığında olduğu gibi okuma ve yazma süreciyle paralel olduğu söylenebilmektedir. Okuma ve yazmadan ziyade “görsel okuryazarlık mantıklı düşünme yeteneğidir” (Brize, 2003: 1). Yorumlamanın ve yaratmanın ön planda olduğu görsel okuryazarlık öncelikle düşünceyi tasarlamamanın bir aracıdır.

Eleştirelilik

Demokratik ve bilimsel her olguda mutlaka eleştiri olgusunun izlerine rastlanmaktadır. “Eleştirel düşünme, yaratıcılığın ve problem çözme sürecinin önemli bir parçasıdır” (Ellsworth-Hedley-Barata, 1994: 92). Aksi halde bilimsel, sanatsal ve düşünsel çalışmaların üretken ve bilgi sınırlarını geliştiren bir olgu olmasının çok ötesinde, sınırları daralmış, artık gelişemez bir dogma olduğu durumu kaçınılmaz olacaktır.

Eleştirelilik olgusu, gerçeğin ve bunun ötesinde bilimsel olanın ortaya çıkmasına neden olan gözlem, akıl ve mantığı aynı düşünsel ortamda birleştirmektedir. Eleştireliliğin aynı zamanda okuyucuda belirli bir tepki uyandırmak girişimine davet etme biçimi olduğunu belirten Powell için eleştirelilik, bilinçli yapılan bir okuma ve keşfetme sürecini temsil etmektedir (1990: 1,2). Bu öğelerle belirlenecek bir çalışmanın çağdaş ve bilimsel sınırları, ancak eleştiri olgusu ile mümkün olabilir. Eleştirelilik eleştirel pedagojinin temelini de oluşturmaktadır (Kincheloe, 2008: 45). Bir çeşit sorgulama, çözümleme, okuma ve değerlendirme eylemi olarak eleştirinin bilimsel yöntemlerle etkileşimini de sorgulamak gerekir. Çünkü “eleştirelilik problem çözme sürecinin ve yaratıcılığın önemli bir parçasıdır” (Ellsworth-Hedley-Barata, 1994: 92). Kişisel düşünce ve duyguların eylemi durumundaki eleştiri, böylece başlı başına bir düşünce ve didaktik sanat eseri niteliği de kazanabilir. Eleştirel yaklaşımda bulunmak, günümüzde nesnelere, düşüncelere, olguların ve de bilimin ortaya koyduğu ilkeleri her durumda sorgulamaktır. Eleştireliliği, ne yapılacağına ve neye inanılacağına karar vermeye dayalı mantıklı ve yansıtıcı düşünme olarak tanımlayan ve eleştirel düşünmenin yeteneklerden ve eğilimlerden oluştuğuna dikkati çeken Ennis, eleştirel düşünme eğilimlerini şöyle sıralamaktadır; Tez ya da sorunun açık

ifadesini arama; Nedenler arama; İyi bilgilendirilmeye çalışma; Güvenilir kaynakları kullanma ve kullanılan kaynakları belirtme; Durumu bütünüyle göz önüne alma; Ana noktaya bağlı kalmaya çalışma; Asıl ya da temel sorunu akılda tutma; Seçenekler arama; Açık fikirli olma; Başkalarının görüşlerini dikkate alma; Karar verirken kabul edilmeyen dayanak noktalarını, dayanak noktalarının kabul edilmemesinden etkilenmeden kullanma; Kanıt ve nedenlerin yeterli olmadığı durumlarda kararı erteleme; Kanıt ve nedenlerin yeterli olduğu durumlarda karar almaya yönelik davranış gösterme; Konunun izin verdiği ölçüde kesinlik arama; Karmaşık bir bütünün parçalarını düzenli bir biçimde ele alma; İnsanların duygularına, bilgi ve kültür düzeylerine duyarlı olma (bkz. 1985: 54). Bireyin kendi kontrolünde yaratıcı bilinci olarak gerçekleştirdiği eleştirelilik, alışılmış olanın ve kalıpların tekrarının engellendiği, önyargıların, varsayımların ve sunulan her türlü bilginin sınanıldığı, yargılandığı ve farklı yönlerinin, açımlarının, anlamlarının ve sonuçlarının tartışıldığı, fikirlerin çözümlenip değerlendirildiği, akıl yürütme, mantık ve karşılaştırmanın kullanıldığı ve sonuçta belirli fikirlere, kuramlara veya davranışlara varılan düşünme biçimidir.

Bütün eğitim süreçlerinin genel hedefi, öğrencilerin iyi karar verebilmeleri için eleştirel düşünebilmelerini sağlamaya yöneliktir. Eleştiri kültürüne göre bir öğrenci, hem bir konuda bir eylemde bulunmaya, araştırmaya, o konuda düşünmeye istekli olmalı, ancak aynı zamanda da açık görüşlü davranarak öz-düşünümsel olarak kendisine eleştirel bir gözle bakabilmelidir. Bunun için Adorno, eleştireliliğin eğitim sürecinin özünü oluşturduğundan söz eder (Giroux, 2008: 77). Eleştirel düşünme, düşünmenin en gelişmiş ve en ileri biçimidir. Çünkü eleştirel düşünme saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme anlamına gelmektedir. Bunun için Richard Paul'ün eleştireliliği gözlem ve bilgiye dayanan sonuçlar şeklinde ifade etmesi çok yerindedir (1991: 125). Eleştirel düşünme yöntemleriyle nitelikliyi niteliksizden, doğruyu yanlıştan ayırt edebilmek mümkündür. Eleştirelilik başıboş bir düşünsel etkinlik değil, sorunların özüne inen, çeşitli açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen bir düşünce biçimidir. "Eleştirel teori Marksist bir üretim ve tüketimin manipülasyonlarına karşı reflekse dayalı bilincin gelişimine ve tüketim sürecinde bireyin etkili paradigmaları kullanmasına imkân verir (Sandlin-McLaren, 2010: 36). Eleştirel düşünme sürecinde genel olarak keşfetme duygusu hâkimdir. Raymond A. Horn 'eleştirel' sözcüğünün anlamını tartıştığı çalışmasında, metinlerin gizli veya örtük anlamlarının ve imlemelerinin farkına varma durumu ve bilinci olarak 'eleştirel' sözcüğünü kullanır (2003). Bireyin keşfetme sürecini kendi bilinci ve yaratıcılığı ile geliştirmek ve denetlemek durumundadır. Cüceloğlu, bireyin kendini geliştirerek eleştirel düşünmeye ulaşabilmesi için aşağıda belirtilen üç temel adımı atması gerektiğini ifade eder:

- Kişi düşünce sürecinin bilincine varmalı,

- Kişi başkalarının düşünce süreçlerini inceleyebilmeli,
- Öğrendiği bilgileri günlük yaşamında uygulayabilmeli (1993: 216,217).

Eleştirelilik üzerine yapılan bütün değerlendirmelerden anlaşılacağı gibi, eleştirelliğin bilgiyi etkili bir biçimde elde etme, karşılaştırma, değerlendirme ve kullanma yetenek ve eğilimini vurguladığı görülür.

Gazetecinin Toplum Mühendisliği İle İlişkisini Kurgulamada Görsel Okuryazarlık Ve Eleştirelliğin Önemi

Olayları ve olguları ve bunlarla ilgili olan görsel ilişkilerin basit bir okuma ile mümkün olmayacağı görülmektedir. Bunun için görsel okuryazarlığı ve eleştirelliği toplum mühendisliği rolünde bir okuma ve anlatma biçimi olarak önemsemek gerekmektedir. Bu gerektirme içinde gözün ve aklın bağımsızlığı ve birlikte hareket etmesi, eğitimi ve tercihleri son derece önemlidir. Böylesi bir eğitimin ve beklentinin sonucunda toplumu okuyan ve tasarlayan gazeteci için en önemli araştırma ve inceleme aracı kendi görsel algısı ve eleştirel yaklaşım metodudur. Gazetecinin eleştirel bakış açısını geliştirmesi, üretimini sağladığı bilginin öncelikle salt bilgi olup olmadığı ve hedeflenen kitle için gerçekliği ne kadar yansıttığı ile onun kitle için önemini çözümlenmek noktasında geliştirebileceği düşünümüllüğü ile ilgili bir durumdur.

Oluşturduğu yazılı ve görsel platformlarla zihinsel tasarım ekseninde toplum mühendisi olmaya gayret eden bir gazeteci ve onun yansıması olan medyanın bir şekilde eleştirel bilginin ve toplumsal-siyasal eylemin tasarlandığı alanlar olarak gelişmesi gerekir. Özellikle haber medyası kitlenin kendi öznelliklerinin ideolojik olarak nasıl oluşturulduğunu çözümlenmede kitleyi eleştirel yurttaşlık ve toplumsal dönüşümde aktif rol oynamalarını sağlayacak biçimde eğitebilir, onlara kendi istekleri ve özlemleriyle daha geniş anlamda toplumsal düzene dair kolektif özlemler arasındaki ilişkiyi sistematik bir biçimde kavramsallaştırmalarını da sağlayacak olan 'eleştirelliğin' dilini sunabilir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerdeki büyük ve hızlı değişkenleri ve bunların kitleler için oluşturduğu sosyal ve ekonomik parametreleri düşündüğümüzde bütün bunlar için pedagojik ve kültürel yaklaşım modellerini ele almak gerekmektedir. Kuşkusuz çalışmamızın temelini oluşturan görsel kültür ve eleştirel yaklaşım modeli de bunlardan birisidir. Çağımıza hükmeden görsel kültürün pek çok açıdan çözümlenmeye ihtiyacı vardır. Çünkü "insanlar arasındaki bilgi alışverişi giderek daha çok görselleşmektedir" (Brizee, 2003: 1) ve bu alışverişin standartları hızla gelişmekte olduğundan buna ayak uydurmak zorunluluk haline gelmiştir. "Görüntülerin ayrıntılarını belirlemek için gerekli olan disiplinler, görüntülere yönelik gözlem ve bilimsel araştırma veya bilimsel bir bakışın da ana unsurlarını oluşturmaktadır (Thibault-Walbert, 2010: 4). Thibault ve Wahbert'in sözünü ettikleri bu görüntü veya

görsel üretimler birer kurgu veya tasarım elemanı olarak görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin bakış açısına ihtiyaç duyarlar. Gündemi belirleme gücüne sahip olma yarışında olan gazeteciler ve medyanın bundan ne anladığının da çözümlenmesi gerekir. “Kuşkusuz medya gibi karmaşık toplumsal kurumların performansını etkileyen çeşitli faktörler vardır” (Chomsky, 2002: 17). Bu faktörlerin başında yaratıcılık, toplumu okuma, kültürel okuma, bilgiyi okuma ve teknolojiyi okuma gibi unsurlar sıralanabilir.

Gazeteciliğin iki fonksiyonu söz konusudur. Bunlardan birincisi olayları ve olguları doğrudan aktarmak, bir diğeri ise eleştirel bir yaklaşımla anlatmak ki, bu araştırmacı, sorgulayan, topluma yön verebilen, bir anlamda tasarlayabilen gazetecilik anlayışla ilişkilidir. Bu modern perspektifin gereği olan ele alabileceğimiz **eleştirel pedagojinin** öz-düşünüm vurgusu “olayları ve olguları soruya dönüştürmek” (Giroux, 2004: 795), düşünümsellik vurgusu ise olaylara ve olgulara karşı “eleştirel mesafede durma” (Wacquant, 2007: 69) ile ilişkilidir.

Günümüz medya ve gazetecilik anlayışında halkın alışlagelmiş moda haber formatları ile oyalandığı dikkati çeker. “Haber ve eğlence programı gibi görünen reklamlarımız, haber programı gibi görünen eğlence programlarımız var ve tüm bu permutasyonlar farklı kuvvet ve bileşimlerle birbirlerinin içlerini boşaltmaktadırlar” (Radford, 2004: 74). Böylesi bir karmaşaya ek olarak gazeteci suç haberleri, korku ve panik yaratacak haberlerle kitleleri sosyo-kültürel açıdan yanlış bir bilgilendirmeye muhtaç edebilmektedir. Şu bir gerçek ki, toplum için gerekli olan unsurlar sıralandığında özellikle haber medyasının üzerinde en çok durduğu -suç, korku, sansasyon gibi- konulara ilişkin sıralama ve bunlar için ayırdığı süre de mutlaka değişecektir. Bütün bunları topluma dayatan, mutlaka izlememiz için ısrar eden gazetecinin görsel okuryazarlık eğitimi ve eleştirel yaklaşım modeline ihtiyacı bulunmaktadır. Gazeteci hem kendisi hem de toplum için bu bakış açısına sahip olmalıdır. Çünkü; “basın, yüzyıllar boyunca farklı şekillerde etrafımızda oldu. Bir şirket veya özel ilgi grubu, halka kendi bakış açısını empoze etmek istediğinde, basın çok kullanışlı bir alettir. Bazı halkla ilişkiler firmaları, basın ilanlarını, ilk bakışta haber gibi görünecek şekilde kurgularlar. Her şey tam bir haber metni gibi görünebilir” (Radford, 2004: 48) ancak durum olduğundan çok farklıdır ve bununda eğitimini almış gazeteci ve kitleler tarafından çözümlenmeye ihtiyacı vardır. Bununla ilgili olarak Noam Chomsky’nin belirttiği cümleler oldukça dikkat çekicidir:

“Elit medyalar, izleyicilerini diğer işyerlerine ‘satan’ kuruluşlardır. Bunların sundukları dünya tablosu satıcılarla alıcıların perspektif ve çıkarları ile ürünü yansıtıyorsa, buna pek şaşırılmaz. Gerçekten medyaların mülkiyetinin yoğunlaşması ileri boyutlardadır ve bu gün

geçtikçe artmaktadır. Bundan başka, medyada yönetici konumunda bulunanlar ya da bu kesim içinde yorumcu statüsüne yükselenler aynı ayrıcalıklı elit kesime aittirler ve be kesimin onların kendi sınıf çıkarlarını da yansıtarak ayrıcalıklı elitin algılamaları, özelemleri ve tutumlarını paylaşmaları beklenebilir. Sistem içine giren gazetecilerin, genel olarak değerleri içselleştirerek bu ideolojik baskıya uyum sağlamadıkları sürece başarılı olmaları olasılık dışıdır; bir şeye inanırken başka bir şey söylemek kolay değildir” (Chomsky, 2002: 13)

Kurguyu çözümlenmeyi denemek kafamızı çevirdiğimiz her yerde benzer sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar, gerçeği ve nedeni ele almaya istekli insanlarda ciddi soru işaretlerine yol açacaktır. Gazetecinin doldurması gereken boşlukları dolduracak çok fazla etken var günümüzde. Abartıyı, heyecan yaratmayı, sansasyonu seven medyada gazetecinin dolduramadığı boşluklar, çok yaygın olarak karşılaştığımız sözde uzman görüşleri, medya patronları, iktidar ve ticari ilişkileri tarafından doldurulmaktadır. Bir gazeteci ne olursa olsun toplum adına buna müsaade etmemelidir.

Gazetecinin toplum mühendisliği, toplumda anlamı inşa etme ve gerçekliği yansıtma olasılıkları ile ilişkisinde önemli bir etken olarak toplumsal dönüşümde, görsel okuryazarlık ve eleştirelliği gazetecinin eğitimi için bir gerektirme olarak sunmaktadır. Dünya üzerinde sınırsız bir yaşam ve paylaşım alanı ve tüketim alanı sunan medyanın, gerçeklikten çok daha farklı ve fonksiyonel olarak sanal bir gerçeklik alanı yaratmış olması, görsel okuryazarlığın ve eleştirelliği gazetecinin toplum mühendisliği rolü bağlamında ele almamız gerektiğini ve bu bakış açısı için önemli iki kavram olduğunu önermektedir. Teknolojinin de sunduğu imkânlarla günümüzde görsel üretimler her alanda oldukça etkin bir rol üstlenmekle birlikte görsel tasarımlar özellikle bir gazeteci için bilginin oluşturulmasından sunumuna kadar olan süreçte de işlevsel öneme sahiptir. O halde görsellerle oluşturduğumuz gerçeklik algılarımızı ciddiye almamız gerekmektedir. “Görsel okuryazarlık gazetecinin her gün karşılaştıkları grafik mesajları incelemeleri ve çözümlenebilmeleri için eleştirel düşünme becerilerini güncelleme ve güçlendirmeleri için büyük anlam ifade eder” (Brizze, 2003: 53). Gazetecinin gördüklerini sanal yanılsamaların ve yeniden yapılandırmaların belirsizlik dünyasında anlamlandırılmaya, çözümlenmeye ve eleştirel olarak değerlendirmeye ihtiyacı söz konusudur.

Görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin özünde yatan disiplinlerarası yaklaşımlar ve etkileşim nedenleri, çağımızın gazeteci profili ve eğitimi için çok fonksiyonlu bir perspektif oluşturmaktadır. Görsel okuryazarlık ve eleştirelliği gazetecinin ilgilendiği olaylar, olgular ve bunlarla ilişkili görselleri okuma sonuçları ile ilgili olan bir bilgiyi üretme koşullarını ve süreçlerini gösteren, gündelik yaşam pratikleri içinde bu unsurların yerini ve kullanım pratiklerinin bireyin bilişsel dünyasında yol açtığı çeşitli durumları ortaya çıkaran somut uygulamalar üzerinden ele almak

durumundayız. Öncelikle bu pratikler ve uygulamalarla öğrenme ve görsel deneyimler ile izlemeyi, izlencelerle yaşamayı, üretmeyi ve de bütün bunlarla düşünebilmekten bahsetmekteyiz. Görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin bütün gazetecilerin gündelik yaşamlarının ve eğitiminin her aşamasında veya alanında yaşanır ve içsel kılınması için temel bir yol haritası çizilebilmesi mümkündür. Görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin multidisiplinel içeriği ile gazetecinin eğitiminde farklı kimlik tasarımlarına sahip öğrenciler bireysel çabalarını derslik içinde ve dışındaki uygulamalara aktarabilir ve de kültürel çalışmaların temel kavramları ile etkileşime geçirebilirler. “Görsel okuryazarlık, öğrencilerin benlik, bilişsel yetenek ve kişilik özelliklerinin yanı sıra çevreye ve topluma ait genel ilgi duygusunu geliştirmek ve bunlarla ilgili farkındalıklarını artırmayı hedeflemektedir” (Ben-Passat, 2010: 1). İletişim fakültesi, görsel iletişim tasarımı ve gazetecilik bölümlerinin müfredat yapılanmasında görsel okuryazarlık ve eleştirel yaklaşım modelinin içeriksel katkısının izlerini görmek mümkündür.

Görsel okuryazarlık ve eleştirelilik, gazeteci ve medya ile ilgilenenlerin bilgi toplumuna, öğrenen topluma, ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmesini sağlayacak bilgi ve becerileri kazanması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda bireye anlama ve anlatma becerisini kazandırma amacıyla olan okuryazarlık ve onun ötesinde gelişen görsel okuryazarlık ve eleştirelilik bu anlamda toplum mühendisliği rolü biçilen gazeteci ile de ilişkilendirilebilecek, gazeteciliğin söz konusu müfredat yapılanmasına katkıda bulunabilecek etkinliklerle yüklü içeriği ön plana çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle, görsel okuryazarlık ve eleştirelilik çağdaş ve demokratik gazeteciliğin yeni açılımları açısından ele alınabilecek potansiyelleri kapsadığı görülmektedir. Özellikle teknoloji okuryazarlığı, internet okuryazarlığı veya diğer mültimedya içerikli okuryazarlıklar ile bağlam oluşturma noktasında görsel okuryazarlık ve eleştirelilik önemli verilere sahip ve bunları farklı metodolojik işlemlerle değerlendirme stratejilerine hakim görünmektedir. Dolayısıyla görsel okuryazarlık ile eleştirelilik sahip oldukları veriler açısından ortak özelliklere sahip ancak bu verileri işleme açısından farklı metotlar kullanmaya meyilli görünmektedirler. Bu bakımdan gazetecinin eğitime etki olanakları açısından görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin verilerini ve bu verileri işleme metotlarını gözden geçirilmesinde yarar vardır.

Sonuç ve Vargılar

Medyanın olduğu gibi, gazeteciliğin bir kamusal hizmet alanı olarak toplum mühendisliğinden uzaklaştırılarak, sermaye ve güç odakları için bir yatırım aracı veya kapitalizmin modern görünümlü silahı olarak görülmesi üzerine çok şey söylenebilir. Hiç kuşkusuz bunlardan birisi de, gazeteciliğin sosyo-kültürel katkıları

düşünüldüğünde, toplumsal etkiden daha ziyade bireysel etkileri üzerine olmalıdır. Geleneksel medya platformlarını üretenler için hedeflenen sonuçlar, medya tüketicisi için son derece değişiklik arz edebilir. Ancak gazeteci, bireyin ya da kitlenin medya tüketim alışkanlığının ahlâki tarafını yüklenmesi gerektiğini düşünmelidir. Medyanın mevcut elde etmiş olduğu potansiyel büyük sorunlarla ortada olsa da, genç gazetecilerin buna karşı alternatif yolları bulmaları hiç de zor değildir. Yeni yetişen gazeteciler, içeriği boşaltılmış ve duyguları hedef alan, kurguya ve senaryoya dayalı habercilik anlayışının toplumsal tehlikelerine karşı -medyanın panik yaratmaya yönelik dilini ve kültürünü benimsemeden- olayları ve olguları objektif bir şekilde okumanın ve aktarabilmenin pedagojik yollarını tercih etmek durumundadır.

Teknoloji ile birlikte gelişen ve evrensel bir potansiyelin tarifi olan görsel kültür ile yaşamsal olguları sosyo-kültürel ve tarihsel perspektiften değerlendiren görsel okuryazarlık ve bir değerlendirme ölçütü olarak eleştirelliği, -topluma ve gazetecide zihinsel tasarıma yön vermesi bakımından- toplum mühendisliği açısından gazetecilikle ilişkilendirmek pedagojik ve kültürel bir gerektirmez. Bu çalışmada, kültürel yönelimler bağlamında değişen medya ve bilgi üretim ve tüketim koşulları eleştirel sosyal araçlar ve/veya yapılandırmacılar olarak gazetecinin anlamını ve toplum mühendisi olarak yerinin yeniden tanımlanmasında oynadıkları rolü bakımından görsel okuryazarlık ve eleştirelliğin yardımcı olabileceği görülmektedir.

Bugünün gazetecisinin bir kitle kültürü ürettiğini ve tasarlamaya yardımcı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Gazetecilik, düşünülmesi istenen, tüketilmesi istenen ve yaşanması istenenleri bizler için üreten ve dayatmaya çalışan karmaşık bir meslektir. Formasyonu bu kadar geniş olan bir mesleğin mensuplarının toplumu zihinsel olarak tasarlamamanın bilincinden uzaklaşmaması gerekir. Burada bahsedilen tasarım için gerekli olan aydınlanma ve aktarma sürecinde olayların ve nesnelerin temel unsurlarını çözümlenmek öncelikle görsel algı, görsel okuryazarlık ve eleştirel yaklaşımla mümkün olabilir.

Gazeteci adaylarının mesleğe hazırlığının zorunlu bir parçası olarak görsel duyarlılık eğitimi ve eleştirel yaklaşım pratiğinin yollarını mutlaka öğrenmeleri gerekir. Gazeteci iktidarın ya da gücü elinden bulunduranların çizdiği rolü oynayan aktris görünümünde olmasının sosyal problemleri görülmelidir. Olaylara kurumsal bakmamayı gerektirecek kadar eleştirel düşünce ve çoklu okumaları gerektirecek bir görsel okuryazarlıktan söz etmeliyiz. Gazetecinin anlatacaklarına ihtiyacı olan, neye inanacağını bilmeyen milyonlarca insanın çoğu kez akıl hocası durumundaki gazeteci, her şeyden önce bunu önemsemeli ve bu değeri hak edebilmesi için hırsları, kişisel görüşleri ve inançlarını gözetmeksizin evrensel insanlık değerlerine sahip çıkabilmeli ve buna göre hareket edebilecek donanıma sahip olabilmesi için okuryazarlıkları, görsel kültürü, görsel okuryazarlığı ve eleştirel pedagojinin kendisine ve mesleki yeterliliğine katabileceği olanakları gözden geçirmelidir. İktidarın ve imajın manipulasyonlarını üretmede ve yaymada gazetecilerin rolünü yok

sayamayız. Buna karşı gazetecilerin eleştirel yaklaşımı ilke haline getirmiş, okuryazarlığı bir çözümleme aracı olara kullanan toplum mühendisliğine aday bireyler olarak yetişmeleri gerekmektedir.

Gerçekliğin anlamsal ve içeriksel kaydırmalarla belirsizleştiği sanal dünyamızda, görsel okuryazarlık ve eleştirelilik, gazetecinin hem eğitim sürecinin hem de mesleki üreticiliğinin önemli bir dinamiği olarak düşünölmek durumundadır. Görsel okuryazarlık ve eleştirelilik, medya üzerine medya dolayımı ile çalışan iletişim faköltelerindeki öğretim üyelerinin ve medya okuryazarlığı üzerine çalışan tüm eğitimcilerin dikkat etmesi gereken, başka ve farklı sözün, bakışın üretimine imkân tanıyan pedagojik bir anlayıştır. Görsel okuryazarlık ve eleştireliliğin sağladığı bu açılımla; tasarlanacak ya da tasarlanan bir haber hakkında düşünürken ve çalışırken, tarihsel, toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik ve teknolojik bağlamların öneminin, bu bağlamların haberi üreten ve tüketenler tarafından nasıl algılandığının ve üretim sürecinde dolaşıma giren ve yeniden üretilen bilginin farklı şekillerde yaşama geçirilme pratiklerinin farkına varılabilmesi mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak toplum mühendisi rolünde gazeteciye toplum içindeki mevcut statüsünde farklı bir konum yükleyen ve bunun için görsel okuryazarlık ve eleştireliliği araçsallaştıran bu çalışma doğrultusundaki vargılarımızı şöyle belirtebiliriz;

- Gazetecilik mesleği toplumu tasarlamamanın önemli bir dinamiğidir.
- Gazetecinin oluşturduğu zihinsel platformlar birer toplum mühendisliği projeleridir.
- Gazetecinin okuryazarlığı toplumsal açıdan oldukça önemlidir.
- Kamu adına iş gören gazeteci toplum mühendisi olabilmek için öncelikle, toplum içinde anlamı okuyabilecek ve onu eleştirel olarak yansıtabilecek donanıma sahip olmalıdır.
- Gazetecinin eleştirel yaklaşımı olayın bilgisine hâkim olması kadar mühimdir.
- Gazetecinin fotoğrafı ve diğer görsellere yönelik okuryazarlığı, bilgiyi sağlıklı bir şekilde tasarlaması ve aktarması açısından önemlidir.
- Görsel okuryazarlık ve eleştirelilik toplum mühendisliği rolündeki günümüz gazeteciliğinin nitelikleri arasında gerekli görölen iki bileşen durumundadır.
- Nitelik olarak, gerçekliği görölebilir ve anlaşılabilir kılmak için biçim merkezli değil, içerik (zihinsel içerik) merkezli tasarımı hedefleyen bir gazeteciliğin pekiştirilmesi önemsenmelidir.

- Kitleleri ekonomik ve sosyal çıkarlar için şirketlere ve iktidara pazarlayan gazetecilik anlayışı, toplum mühendisliği rolünün kötüye kullanılması demektir.
- Günümüz gazetecilik anlayışı, popüler olmak, reyting yaratmak, sosyal ve ekonomik anlamda güç elde etmek gibi amaçları taşıyabilir; kurumsal olarak gazeteler de çalışanlarından bu doğrultuda yayınlar oluşturmalarını isteyebilir. Ancak, toplumsal bir görev inşa etmek gibi önemli bir mesleğin mensuplarının burada ifade ettiğimiz unsurları mesleki ahlâkın önüne koymaları, birçok açıdan sosyolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olabileceği düşünülmelidir.
- Mesleğinin profesyonel ve ahlâki standartlarını savunmak ve yüceltmek durumundaki toplum mühendisi rolündeki günümüz gazetecisi böylece toplum adına güvenilir bilgiyi tasarlarken gerçekliği okuyabilen, çarpıtmayan, bastırmayan, ticari, kurumsal veya diğer çıkarları gözetmeyen bir kişiliği de pekiştirmiş olacaktır.
- Toplumsal gerçekliği ancak kendi üretim biçimleri ve ilişkileri ile açıklanabilecek, onu okuyan ve okunmasını sağlayacak kurguları üreten toplum mühendisi bir gazeteci için görsel okuryazarlık ve eleştirelilik, özgün düşüncenin üretimi, mesleki ahlâkın önemini, yaratıcılığı ve insana saygıyı nitelendirmektedir.

KAYNAKÇA

- ARNHEİM, Rudolf, 2007. **Görsel Düşünme**, (Çev: R. Ögdül), İstanbul: Metis Yayınları.
- BEN-PASSAT, Malka, 2010. "Graduates Studies in Visual Literacy in Education", Kibbutzim College of Education Technology and the Arts, www.smkb.ac.il/visual-literacy-edu, 23.02.2010.
- BLEED, Ron, 2005. "Visual Literacy in Higher Education", Educause Learning Initiative Advancing Learning Through Innovation, Maricopa, Arizona, USA, (ss:1-14), S:6, August, <http://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI4001.pdf>, 23.02.2010.
- BRADEN, R.A., Hortin J. A. 1982. "Identifying the Theoretical Foundations of Visual Literacy". Journal of Visual/Verbal Language, 2, (ss:37-42).
- BRIZEE, H. Allen, 2003. "Teaching Visual Literacy And Document Design In First-Year Composition", March 31, Blacksburg, Virginia Polytechnic Institute and State University.
- CAN, Faruk, 2005. **Bilgi Çağının Gündümlü Silahı: Medya**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

- CANATAK, Mecit, 2007. "Modern Eleştiri Kuramları Ve Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlil Metodu", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Sayı: 34, Erzurum, (ss:139-155).
- CHOMSKY, Noam, 2002. **Medya Gerçeği**, (Çev. Abdullah Yılmaz-Osman Akınhay), 3.Baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
- CÜCELOĞLU, Doğan, 1993. **İyi Düşün Doğru Karar Ver**, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- DEBES, John. L. 1968. "Some Foundations For Visual Literacy", Audiovisual Instruction, 13, (ss:961-964).
- ENNIS, R. 1985, **Goals for Critical Thinking Curriculum**. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* (s 54-57). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- ELLSWORTH, Nancy J. Carolyn N. Hedley, Anthony N. BARATA, 1994. **Literacy: A Redefinition**, Printed In The United States Of America.
- FRANSECKY, R. B. ve Debes, J. L. 1972. "Visual literacy: A Way To Learn-A Way To Teach", Washington, DC: Association for Educational Communications and Technology. (pp.1-35). <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED064884.pdf>. 23.02.2010.
- GODKIN, Poul. Rethinking Journalism as a Profession, Conestoga College, Canadian Journal of Media Studies, Vol. 4(1), (pp.109-123). Mayıs 2011 tarihinde indirilmiştir.
- GIROUX, Henry A. 2004. "Education After Abu-Gharib: Revisiting Adorno's Politics of Education", Cultural Studies, 18(6), (ss:779-815).
- GIROUX, Henry A. 2008. **Eleştirel Pedagojinin Vaadi**, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- HORN, Raymond A. 2003. "Developing a Critical Awareness of the Hidden Curriculum Through Media Literacy", The Clearing House, 76, (6), (ss:298-300).
- KELLNER, Douglas, 2010. **Medya Gösterisi**, (Çev: Z. Paşalı), İstanbul: Açılım Kitap.
- KINCHELOE, Joe L. 2008. **Knowledge and Critical Pedagogy: An Introduction**, Canada Research Chair of Critical Pedagogy McGill University Montreal, Quebec.
- LESTER, Paul Martin, 2006. Visual Communication: Images With Messages, Thomson, Wadsworth, USA.

- LOHR, Linda L, 2008. **Lesson in Visual Literacy. Creating Graphics for Learning and Performance**, New Jersey Columbus, Ohio USA: Pearson Merrill Prentice Hall.
- MCLAREN, P. (2003a) "Critical Pedagogy: A Look at the Major Concepts", Darder, A. Baltodano, M. ve R. D. Torres (der.), *The Critical Pedagogy Reader* içinde, New York & London: RoutledgeFalmer, 68-96.
- PENNINGS, Anthony, 2003. "Visual or Media Literacy?", *Journal of Visual Literacy*. Volime. 23, Number2. Autumn, (ss:119-128),
<http://www.marist.edu/pennings/viswhatis.htm>. 03.02.2011.
- PARSA, Alev F. 2008. "Görsel Okuryazarlık: Görselleri Okuma, Değerlendirme ve Yaratma Süreci", *Fotografya*, S: 20, 30 Eylül,
<http://www.fotografya.gen.tr/cnd/.php>, 07.09.2010
- PAUL, Richard. W. 1991. "Staff Development For Critical Thinking", Lesson plan Remodelling As The Strategy", (Edit: A.L.Costa), *Developing Minds (A Reseource Book For Teaching Thinking)*. Revised Education, V:1, Alexandria, Virginia: ASCD.
- RADFORD, Benjamin, 2004. **Medya Nasıl Yanılıyor?**, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- POWELL, Mark Allan, 1990. **What is Narrative Criticism**, Guides To Biblical Scholarship, Copyright, Augsburg Fortress, U.S.A.
- SANDLIN, Jennifer A., Peter McLaren, 2010. **Critical Pedagogis Of Consumption**, USA: Routledge, Taylor & Francis.
- ŞENYAPILI, Önder, 1981. **Toplum ve İletişim**, Ankara: Turan Kitapevi.
- TALU, Umur, 2000. **Dipsiz Medya**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- THIBAUT, Melisa. Walbert, Davit. 2003. "Reading Images: An Introduction To Visual Literacy", <http://www.learnnc.org/lp/pages/675>, Şubat 2010 tarihinde indirilmiştir.
- WACQUANT, Loic, 2007. "Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi", *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*, (Çev: Ü. Tatlıcan), (Der: G. Çeğin ve diğerleri), İstanbul: İletişim, ss: 53-76.